

The Scientific Journal in Jurisprudence and Bases of Islamic law The 15 rd.
Year/NO: 4 winter 2022

قابلیت بیمه پذیری خسارات ناشی از خطر توسعه علوم و فنون

از منظر حقوق و فقه اسلامی

هادی آقاپور حسین بیگی^۱ مختار نعم^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۰۴

چکیده

پیدایش ریسک های جدید و نوظهور و به تبع آن خسارات ناشی از این خطرها صنعت بیمه را با چالشهای مختلف مواجه ساخته یکی از این ریسکهای موجود که ناشناخته بوده و طیف وسیعی از موضوعات را در بر گرفته است خطر توسعه علوم و فنون می باشد به صورتیکه ممکن است در زمینه تولید و عرضه کالاها خطراتی وجود داشته باشد که دانش فعلی بشری توان شناخت آن را نداشته باشد اما با پیشرفت علم موجب کشف عیب و خطرات کالای مزبور شود این خطرات موجب خسارات مالی و بدنی هنگفت و بعضاً غیر قابل جبرانی می شوند که به دلیل عدم پیش بینی اینگونه خطرات در نظام حقوقی ایران عملاً نحوه جبران خسارات مذکور مسکوت بوده و جزء مباحث چالش برانگیز حوزه مسئولیت مدنی بوده که شایسته است مقنن خسارات ناشی از خطرات توسعه را تحت پوشش بیمه ای قرار دهد. لذا پژوهش حاضر با هدف حمایت از تولید و شرکتهای دانش بنیان و ترمیم نظام اقتصادی و بهره گیری از تجارب سایر نظام های حقوقی موجود در زمینه پوشش خسارات ناشی از خطرهای موصوف به شیوه تحلیلی و توصیفی با استفاده از ابزار کتابخانه ای و با تمسک به اطلاعات و عمومات فقهی و استفاده از ظرفیتهای قانونی، قصد تاکید بر بیمه پذیری خسارات ناشی از خطر توسعه علوم و فنون را دارد.

کلید واژگان: ریسک، ضرر، محصول، مسئولیت مدنی

hadiagapoor@gmail.com

mneam@ut.ac.ir

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

۲. استادیار گروه حقوق، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. (نویسنده مسؤول)

مقدمه

منظور از خطر توسعه، عیب خطرناکی در تولید بوده که بر اساس سطح دانش علمی موجود در زمان ورود و یا تولید کالا به بازار قابل شناسایی نبوده ولی بعد ها با پیشرفت علم و فن کشف می گردد.

فقها معتقدند اگر فقدان دانش لازم در اثر قصور یا تقصیر شخص سبب خسارت باشد در مسئول بودن او بحث نیست و در این باره ادعای اجماع شده است (موسوی بجنوردی، ۱۳۸۱، ص. ۱۵). در ماده ۷ دستورالعمل مسئولیت پذیری محصولات نیز مقرر شده است اگر تولید کننده اثبات نماید وضعیت علم و دانش فنی در زمانی که محصول را وارد بازار می نماید به گونه ای نیست که نقص محصول را کشف نماید از مسئولیت مبرا می شود (Yosifov, 217:40-44).

البته مقصود از اثر معاف کننده بی گناهی شخص تولید کننده نبوده و اشاره به این است که دانش روز تولید در سطح عالی نیز قادر به تمییز عیب و رفع آن نباشد (کاتوزیان، ۱۳۹۰، ص. ۴۷).

بنابراین با تولید کالاهای فنی و پیچیده و به جهت نقص علوم و فنون و عیوب ناشناخته آنها خسارات فراوان و بعضاً غیر قابل جبرانی به افراد جامعه گردیده که به دلیل عدم امکان استناد به رابطه قراردادی نمی توان بر مبنای اصول و قواعد حقوقی در این مورد فرض ضمان نمود بر همین اساس در اکثر نظام های حقوقی دنیا نقص علوم و فنون از عوامل رافع مسئولیت شناخته شده که پذیرش این نوع دفاع و مواجهه گشتن زیان دیدگان در برابر صاحبان کالاها و خدمات نوین که دارای امکانات مالی بسیاری در دفاع از خود هستند موجب تضییع حقوق متضررین گردیده است.

برابر این دفاع اگر تولید کننده ثابت نماید سطح علم و فن آوری در زمان تولید فرآورده به گونه ای نبوده که بتوان عیب را کشف نمود در برابر زیان های ناشی از عیب مسئول نیست این خطرها بیشتر در فرآورده های دارویی، صنایع بیوشیمیایی، تراشیده ها و مانند آن رخ می دهد زیرا در این صنایع خطرهای نهفته ناشناخته تنها با استفاده از فرآورده در گذر زمان پدیدار می شوند مواد شیمیایی مانند مواد افزودنی به غذا، لوازم بهداشتی نوین و آفت کش ها نیز ممکن است اثر زیان بار پیش بینی ناپذیری داشته باشد که در تعریف خطر توسعه بگنجد. همچنین باید گفت خطر توسعه نوعی عیب نهفته در فرآورده است که اصولاً تولید کننده و مصرف کننده هنگام استفاده، اطلاعی از آن ندارد بنابراین عیبهای آشکار فرآورده حتی اگر ویژگی خطرناکی داشته باشد از قلمرو خطر توسعه خارج می باشند و ضمان آور نیستند (Faure, 2008, p.p. 544-545).

۱- آثار خطر توسعه

مهم ترین اثر حقوقی پذیرش خطر توسعه معافیت سازنده از مسئولیت ناشی از خطرهای ناشناخته فرآورده است همچنان که اشاره گردید، بر پایه این دفاع چنانچه سطح دانش علمی و فنی در زمانی که سازنده، فرآورده را به جریان گذاشته بود به گونه ای نباشد که وجود عیب کشف گردد وی معاف از مسئولیت می شود لیکن رویکرد کشورهای مختلف در برخورد با این نوع دفاع متفاوت بوده به گونه ای که در اکثر نظام های حقوقی دنیا دفاع خطر توسعه علم موجب معافیت از مسئولیت بوده و تنها معدودی از کشورها در برابر دفاع موصوف از خود مقاومت نشان داده و حاضر به پذیرش آن نیستند. هر چند بعضی از حقوقدانان بر اساس نظریه تقصیر، تولید کننده را مسئول عیب تولید می دانند لیکن در انتقاد از نظریه مذکور باید گفت تقصیر، تجاوز از رفتاری است که انسان متعارف در همان شرایط وقوع حادثه دارد، پس چگونه می توان اقدام انسانی متعارف را که قطعاً ناشی فراتر از زمان و مکانش نخواهد داشت بر اساس مجهول حال و علم آینده مقصر قلمداد نمود (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۲، ص. ۶۸).

همچنین به دلیل فقدان رابطه سببیت نیز نمی توان چنین فردی را مسئول دانست چرا که منظور از رابطه سببیت در حقوق مسئولیت مدنی، دقیقاً همان علیت فیزیکی نیست بلکه آن علیتی است که عقل و عرف می تواند با لحاظ اوضاع و احوال معلول (خسارت) را به علت معین (عامل انسانی) منتسب بداند.

به بیان دیگر، چنانچه در دعوی مسئولیت مدنی ثابت شود که زیان وارده ناشی از نقص علم بشری است، ذوق سلیم، دیگر رابطه سببیت بین زیان‌دیده و اقدام خواننده را محرز نمی‌داند.

یکی دیگر از آثار پذیرش دفاع خطر توسعه آن است که صرف آن که بعد ها کالای ایمن تری به بازار عرضه شود، کالاهای قبلی معیوب تلقی نشوند. صرف بهبود در کیفیت با ایمنی فرآورده آن را معیب نمی‌سازد و گرنه همه محصولات قرن ۱۹ بر مبنای دانش امروزی معیوب قلمداد می‌شوند مصرف‌کننده کالایی را که در سال ۱۳۷۰ می‌خرید معقول نیست انتظار داشته باشد که کالای مزبور ایمنی سال ۱۳۹۹ را داشته باشد. در واقع باید عیب توسعه را از پیشرفت بعدی که بعد ها صورت می‌گیرد متمایز نمود چنان که مطابق ماده ۴ قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید، صرف اینکه محصول بهتری در چرخه توزیع اقتصادی قرار بگیرد دلیلی بر معیوب بودن محصول نیست (صادقی، ۱۳۸۶، ص. ۱۸۴). بنابراین اگر برای پیشگیری از تصادفات کمربند ایمنی مطمئن تری ساخته شود این کمربند به روزتر است ولی محصول قبلی را معیوب نمی‌سازد.

۲- پوشش بیمه ای خسارات ناشی از خطر توسعه علم

نظر به اهمیتی که به بیمه به طور کلی و نوع مسئولیت مدنی آن به صورت خاص، در زندگی اشخاص دارد، نظامهای حقوقی در بسیاری از زمینه ها تحصیل پوشش بیمه را با انعقاد قرارداد بیمه اجباری اعلام نموده اند به طوریکه میزان قابل توجه زیانهای وارده در اثر فعالیت اشخاص، توان پرداخت جبران را از یک دارایی، سلب می‌کند و ناچار جمع دارای ها برای جبران خسارت را لازم میدارد. نظیر این زیانها بخصوص در زمینه روابط ناشی از کار و حوادث رانندگی به وجود می‌آید و در این زمینه ها، اصل لزوم و اجبار بیمه مسئولیت مدنی، اصلی جهانی تلقی می‌شود چنانکه قوانین خاصی در زمینه های گوناگون، بیمه اجباری متصدیان را مقرر داشته اند به طوریکه در ایالات متحده آمریکا ۱۰ ایالت در سال ۱۹۱۱ حوادث ناشی از کار را تحت پوشش بیمه اجباری قرار دادند (خدابخشی، ۱۳۹۳، ص. ۹). در انگلستان نیز قانون ۱۹۴۶ و قانون سال ۱۹۶۹ بیمه مسئولیت کارفرما را نسبت به حوادث ناشی از کار اجباری اعلام نمود و قانون ترافیک جاده ای نیز در سال ۱۹۸۸ وسایل نقلیه را تحت این پوشش قرار داده است. در فرانسه نیز برخی از قوانین بیمه مسئولیت را اجباری می‌داند مانند قانون ۲۷ فوریه ۱۹۵۸ و فرمان ۷ ژانویه ۱۹۵۹ و قانون ۱۹۸۵ در زمینه وسایل نقلیه موتوری، قانون اوت ۱۹۴۳ در زمینه حوادث ایجاد شده در زمان آموزش و تحصیل علوم، حوادث ناشی از عملیات ورزشی به موجب قوانین ۲۰ دسامبر ۱۹۴۰ و ۵ مه ۱۹۶۲.

همانند سایر خساراتهای قابل جبران، خسارات های ناشی از خطر های توسعه علم نیز در پرتوی حمایتی بیمه اجباری قرار گرفته اند به طوریکه برابر ماده ۳-۴ قانون مسئولیت محصول نروژ، تولید کنندگان و وارد کنندگان فرآورده های دارویی باید عضو یک ائتلاف مسئولیت ناشی از فرآورده دارویی باشند که آسیب های ناشی از این فرآورده را بیمه می‌نماید حتی اگر این آسیب ها ناشناخته باشند (Lodrup, 1991, p.13) این ائتلاف مسئول تحصیل بیمه اجباری فرآورده های دارویی است بر اساس ماده ۳-۳ اگر فرآورده دارویی هیچ عیبی نداشته باشد باز هم بیمه گران مسئولند. همچنین برابر بند ۵ ماده ۲ قانون مسئولیت محصول فنلاند نیز، داروها از شمول این قانون مستثنی هستند دلیل این امر وجود نظام بیمه خاصی است که خسارت ناشی از این داروها را پوشش می‌دهد در فنلاند خسارت ناشی از مواد دارویی با طرح بیمه جمعی نیمه اختیاری خاص جبران می‌شود که خطر توسعه را هم پوشش می‌دهد تولید و واردات مواد دارویی، تحت پوشش بیمه جمعی خسارت ناشی از داروست که خطر توسعه را هم در بر می‌گیرد این سیستم بیمه یک طرح بیمه جمعی است که با توافق تولید کنندگان و وارد کنندگان داروها و پنج شرکت بیمه عمده که ائتلاف بیمه مواد دارویی فنلاند را تشکیل می‌دهند به وجود آمد که دعاوی مربوط به بیمه نزد این ائتلاف مطرح می‌شوند و خسارات خطر توسعه را نیز جبران می‌کند. شرط دریافت خسارت آن است که زیان‌دیده حقوقش را به بیمه گر انتقال دهد (قاسم زاده، ۱۳۹۳، ص. ۳۰۴) شرکت، دارنده بیمه است و بیمه گر ائتلاف بیمه دارویی فنلاند است. بیمه همچنین خون، فرآورده های

خونی، و وسایل درون رحمی جلوگیری از آبستنی را در بر می گیرد (Rosselli, 2014, p.p.69,70,71). با توجه به قانون ۲۲/۱۹۹۴ اسپانیا، دولت می تواند برای زیان ناشی از محصول معیوب، بیمه مسئولیت مدنی را اجباری نماید ولی این بیمه هنوز اجباری نشده است. برابر ماده ۳۰ قانون ۱۹۸۴ این کشور نیز دولت می تواند برای زیان ناشی از محصول معیوب سیستم بیمه اجباری مسئولیت مدنی و برای پوشش کلی یا جزئی مرگ و آسیب جسمانی یک صندوق تضمینی تاسیس نماید. ولی دولت اسپانیا از این اختیار خود استفاده نمود در حقوق آلمان نیز نهاد بیمه نقش بسزایی در حمایت از مصرف کننده و تضمین جبران خسارات ناشی از کالاها دارد به همین خاطر بر اساس قانون دارویی آلمان بیمه نمودن خسارات ناشی از فرآورده های دارویی الزامی است به عبارتی اگر چه بیمه برای شمول مسئولیت تولید، یک تعهد و تکلیف قانونی برای تولید کننده نیست اما در زمینه فرآورده های دارویی یک الزام قانونی است و موسسات دارویی ملزم هستند که تعهدات قانونی خود را در ابطه با جبران خسارت موضوع قانون دارو به میزان حداکثر پیش بینی شده در قانون توسط بیمه تضمین نمایند. بر اساس ماده ۸۴ قانون داروها شخصی که محصولی دارویی به بازار آلمان ارائه می نماید باید مسئولیت خود را نزد شرکت بیمه آلمانی بیمه نمایند یا تاییدیه ای از پوشش خسارت توسط یک موسسه اعتباری در آلمان یا اتحادیه اروپا تحصیل نماید موسسه دارویی باید برای دعاوی احتمالی مسئولیت تضمین نمایند که می توانند تعهدات قانونیشان را درباره سقف مالی مسئولیت برآورده نمایند.

در نظام حقوقی ایران نیز حفظ تمامیت جسمی اشخاص به عنوان هدفی اساسی، قانونگذار را به اجباری کردن بیمه برانگیخته است تا نیروی از دست رفته برای بازیافت خود از منبعی قوی سیراب شود در اینگونه از بیمه ها برای اینکه زیان دیده با اعسار و یا بد حساسی عامل ورود ضرر مواجه نشود قانون اجازه داده است که زیان دیده به طور مستقیم به بیمه گر رجوع نماید و در این راه نیازی به دخالت بیمه گذار ندارد (کاتوزیان، ۱۳۹۵، ص. ۵۶۲) و بیمه گذار را در پوشش امنیتی از خطرهای احتمالی فعالیتهای اقتصادی قرار می دهد (کاتوزیان، ۱۳۹۰، ص. ۱۲۳) قانونگذار ایرانی در سال ۱۳۴۷ در جهت حمایت از زیان دیدگان حوادث رانندگی اقدام به وضع قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینه در مقابل اشخاص نمود که قانون مذکور در سال ۱۳۸۷ و سپس در سال ۱۳۹۵ در جهت حمایت بیشتر از زیان دیدگان حوادث رانندگی تغییر کرده و بر ضمانت اجرای عدم تحصیل بیمه نامه افزوده شد (صفایی، رحیمی، ۱۳۹۹، ص. ۵۷۱). اما این قانون تنها قانونی نیست که بیمه اجباری را مقرر می نماید، همانطور که در ماده ۱۳ قانون مسئولیت مدنی نیز برای کارفرما تکلیف تحصیل بیمه نامه را برای خسارت وارده به وسیله کارگران ایجاد نموده است و قانون تامین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴ نیز بیمه را برای کلیه افرادی که به هر عنوان در مقابل دریافت مزد یا حقوق کار می کنند اجباری نموده است به موجب تبصره ۳ ماده واحده اجازه حمل و استعمال اسلحه به نگهبانان مسلح مصوب تیرماه ۱۳۵۰ نیز بانکها و موسساتی که از این قانون استفاده می نمایند موظفند نگهبانان حامل سلاح خود در برابر حوادث ناشی از انجام وظیفه و همچنین، مسئولیت مدنی آنها در قبال اشخاص ثالث که ناشی از انجام وظیفه مذکور باشد نزد شرکت سهامی بیمه ایران بیمه نمایند. در ماده ۳ قانون حمایت از مصرف کنندگان خودرو مصوب ۱۳۸۶ نیز در صورتیکه وسیله نقلیه بیمه باشد و میزان تعهد بیمه گر هم اجازه دهد جبران کلیه خسارات ناشی از عیب تولید در طول مدت ضمانت، بر عهده بیمه گر موضوع قانون بیمه اجباری قرار دارد و ماده ۲ قانون بیمه اجباری هم که از بیمه کردن وسیله نقلیه سخن می گوید و همچنین تبصره ۲ ماده ۲ قانون هم این اندیشه را تقویت می نماید. (کاتوزیان، ایزانلو، ۱۳۹۶، ص. ۴۲۱) در سالهای اخیر نیز با اجرای تحول نظام سلامت در ماده ۶ آیین نامه اجرایی بند الف ماده ۷۰ قانون برنامه پنجساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی مصوب ۱۳۹۸ نیز خانوارهای ایرانی را مکلف به بیمه نمودن خود نموده است.

این ماده مقرر داشته است «کلیه خانوارهای فاقد بیمه پایه سلامت مکلفند ظرف شش ماه از ابلاغ این آیین نامه با مراجعه به مراکز اعلام شده توسط سازمان، نسبت به بیمه نمودن خود و پرداخت سهم خود از حق بیمه در چهارچوب مفاد این آیین نامه اقدام نمایند. متولدین جدید فاقد بیمه پایه سلامت، مشمول مهلت مقرر فوق نمی باشند».

۳-۱-۳- ادله صحت پوشش بیمه ای خسارات ناشی از خطرات توسعه

علی رغم منابع قانونی که در بخش قبلی به بیمه اجباری اشاره دارد در حقوق ایران نص قانونی جهت پوشش بیمه ای خسارات ناشی از خطر توسعه علم وجود ندارد لیکن به دلیل وجود ظرفیتهای قانونی و منابع غنی فقهی که در بخش حاضر به آن پرداخته می شود لزوم بکارگیری صنعت بیمه به عنوان یکی از مکانیزم های جبران خسارات خطرهای توسعه بلا مانع می باشد.

۱-۳-۱- آیه شریفه ((یا ایها الذین امنوا اوفوا بالعقود)) اوفوا امر حاضر از ایفا به معنای تمام و کمال عمل کردن است و وفای به عهد و اوفوا به یک معنا می باشند عقد نیز در در اینجا عبارت است از عهد موثق و مشدد بین دو طرف که بر اساس آن طرفین متعهد و ملتزمند که به آن عمل کنند (سلیمانپور، ۱۳۸۲، ص. ۸۳).

در بیان دلالت این آیه اکثر فقهای امامیه بر این باورند که العقود جمع محلی به الف و لام بوده و این الف و لام استغراقی است و افاده عموم می کند و فقط شامل عقدهای منحصر در دوره پیامبر (ع) نیست بلکه شامل تمام عقدها در تمام زمان ها و مکانها می باشد مگر عقدهایی که با دلیل خاصی خارج شود. بنابراین با توجه به آیه مذکور بیمه کردن خسارات ناشی از خطرات توسعه که یک موضوع جدید می باشد تحت عنوان عقد بیمه قرار می گیرد زیرا بیمه کردن خسارات ناشی از خطرات توسعه را می توان به عنوان یک عقد و قرارداد مستحدثه که مخالفی هم با شرع ندارد به حساب آورد چون با توجه به آنچه که گفته شد این آیه شریفه تمام عقدها و تعهدات در تمام زمان ها را شامل می شود مگر آن عقود که با دلیل خاص خارج شود مانند بیع ربوی که با دلیل خاص خارج شده است.

بنابراین مقتضای عقد بیمه ناشی از جبران خسارت است که این امر در بیمه کردن خطرات توسعه نیز صادق است.

۲-۳- آیه شریفه و اوفوا بالعهد ان العهد کان مستولا وفای به عهد همان عمل نمودن به مفاد پیمان و پایبند بودن به مفاد آن است و در مقابل آن (نقض پیمان) به معنای ترک عمل به مفاد پیمان است. آیه شریفه پایبندی به عهد و پیمان را یک وظیفه شرعی دانسته و در این زمینه تفاوتی بین اینکه مورد عهد چه باشد و شخصی که با او پیمان بسته می شود چه کسی باشد نمی گذارد بنابراین هر عهد و پیمانی که بر خلاف احکام الهی بسته نشده باشد عمل به آن واجب بوده و پیمان شکنی و نقض عهد گناه محسوب می شود (موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ص. ۶۱۰).

در عقد بیمه خسارات ناشی از خطرات توسعه نیز هر کدام از طرفین تعهد به انجام عملی می کند و طبق این آیه شریفه که وفای به تعهد و لزوم آن منحصر به زمان خاص و نوع خاصی از تعهد نمی باشد بیمه کردن خسارات ناشی از خطر توسعه نیز مادامی که مخالف با احکام الهی نباشد می تواند از جمله عقود با موضوع خاص خود باشد بنابراین آیه شریفه بر این نوع بیمه نیز دلالت نموده و شامل آن نیز می شود.

۳-۳- آیه ((لا تاكلوا اموالکم بینکم بالباطل الا ان تکون عن تجاره عن تراض)) در این آیه اکل مال دیگران که به معنای انجام تصرف مالکانه است تنها در صورتی تجویز گردیده است که تجارتي مبتنی بر رضایت طرفین صورت پذیرد (فخار طوسی، ۱۳۸۹، ص. ۸). به عبارت دیگر نهی از تملک از طریق باطل بر صحت تملک از طریق تجارت با تراضی دارد با توجه به اینکه بیمه نیز نوعی معامله است و هر گاه موضوع آن را بیمه خطرات توسعه بدانیم که دلیل و نصی بر خلاف آن نیست تا از مصادیق اکل مال به باطل باشد بنابراین بیمه کردن این نوع خطرات قراردادی است که شرایط عمومی صحت قراردادها را دارد و عمومات و اطلاقات آیه شریفه شامل آن نیز می شود و این آیه دلیلی بر عدم توقیفی بودن عقود می باشد (سعدی، میرزاخانی، ۱۳۹۲، ص. ۷۷).

۴-۳-روایت (المسلمون عند شروطهم) این روایت از لحاظ سند صحیح است و به صورت متواتر ذکر شده است شرط در لغت به معنای عهد نیز آمده است و شرط در اینجا عام است و شرط منطقی و اصطلاحی نمی باشد یعنی مومن باید به کلیه معاهداتش عمل نماید که این معاهده گاهی ایفاء است گاهی ضمان است و گاهی نیز شرط است در این روایت عمل به تمام معاهدات تکلیفاً و وضعاً بر عهده مومنان می باشد که باید به شرطشان عمل کنند (سلیمانپور، ۱۳۸۲، ص. ۹۳).

بنابراین روایت فوق می تواند خسارات توسعه خطر را نیز در برگیرد زیرا این نوع بیمه هم یک معاهده و تعهد بلکه یک عقد است که در آن طرفین ملزم به انجام تعهداتی باشند و چون این حدیث عام است می توان از عمومیت آن استفاده نمود و این شرط و عهد ناشی از بیمه خسارات مورد بحث را نیز تحت شمول آن قرار داد.

۵-۳-تنقیح مناط

تنقیح مناط از روشهای است که مجتهد بوسیله آن قصد شارع را از کلام وی استخراج می کند و حکم واقعه ای را که در مورد آن نص وجود دارد را به واقعه ای که در مور آن نص وجود ندارد سرایت می دهد (شعرانی، ۱۳۷۳، ص. ۱۸۵).

از تنقیح مناط برای مشروعیت بخشیدن به عقد بیمه خسارات ناشی از خطرات توسعه که از مسائل جدید می باشد و در مورد آن نص وجود ندارد می توان استفاده نمود زیرا وقتی خداوند متعال در آیاتی مانند افو بالعقود و افو بالعهد به وفای به عهد و پیمان سفارش می نماید مناط و هدف از این همه سفارش و تاکید خداوند و مذمت از عهد شکنی در عقد و عهدهایی که نص در مورد آنها وجود دارد مانند عقد بیع و اجاره و.. برای ایجاد امنیت، اعتماد و امرار معاش می باشد. بنابراین این مناط و هدف منحصر در همان عقدها و عهدهای گذشته نمی باشد بلکه اگر عقدهای مستحدثه مانند بیمه خسارات توسعه خطر نیز با رعایت چنین هدفی که خداوند خواسته است ایجاد شود مشروع و صحیح می باشد زیرا بیمه نمودن اینگونه خسارات نیز یک عقد بوده و هدف از تشکیل سایر عقود از طرف شارع شامل آن می شود.

۲-۳-بنای عقلاء

با توجه به اینکه بیمه خسارات ناشی از خطرات توسعه از مسائل نوظهور می باشد و خود بیمه بر اساس اصل جبران خسارات به وجود آمده یک نوع عقد محسوب می گردد بنای عقلاء و سیره و سلوک آنها از عقد بیمه خسارات ناشی از خطرات توسعه که برای جبران خسارات احتمالی و کم کردن ریسکهای موجود در رابطه با مشاغل اقتصادی صاحبان تولید استقبال می کند زیرا بنای عقلاء جبران خسارت و ضرر در مقابل وجه بیمه و نیز احتیاط و کم کردن ریسک را می پذیرد.

۳-۳-مبانی قانونی

در خصوص قابلیت بیمه پذیری خسارات ناشی از خطر توسعه علم در حقوق ایران مبانی قانونی حقوق بیمه قابلیت آن را دارد که این نوع خسارات نیز در چتر حمایتی بیمه قرار بگیرند به طوریکه مطابق ماده ۴ قانون بیمه «موضوع بیمه ممکن است مال باشد اعم از عین یا منفعت یا هر حق مالی یا هر نوع مسئولیت حقوقی مشروط به اینکه بیمه گذار نسبت به بقاء آنچه بیمه می دهد دینفع باشد و همچنین ممکن است بیمه برای حادثه یا خطری باشد که از وقوع آن بیمه گذار متضرر می گردد». (کاتوزیان، ایزانلو، ۱۳۹۷ص. ۳۲۰). با توجه به این ماده موضوع عقد بیمه منحصر در موارد خاص و معینی نشده است یعنی مصادیق ریسک ذکر نشده است در تبیین مفهوم ریسک که در حقوق بیمه، واژه کلیدی به شمار می آید و بر اساس آن موضوع بیمه تعیین می شود و از آنجا که ریسک در تمام جلوه های بیمه حاضر و موثر است، مفهوم و جنبه های گوناگونی دارد و ریسک مورد توجه بیمه به مفهوم احتمال وقوع یک حادثه می باشد. مطابق این مفهوم ریسک واقعه ای است اتفاقی و احتمالی که منشاء ایراد خسارت خواهد بود آتش سوزی، بلایای طبیعی، تصادفات و حوادث موجب مسئولیت مدنی، مرگ که موجب ایجاد حق در بیمه عمر خواهد شد

از مصادیق مشخص ریسک به شمار می روند. جنبه اتفاقی بدن، بیان کننده آن است که ریسک به وقوع حوادث در آینده توجه دارد از این رو حادثی که در قبل تحقق یافته اند به علت آنکه احتمالی بودن در مورد آنها بی معنا می باشد قابل بیمه کردن نیستند احتمالی بودن می تواند متوجه اصل وقوع حادثه باشد مانند آتش سوزی یا حوادث رانندگی یا زمان وقوع حادثه مثل مرگ. پس بنا به قواعد حقوق بیمه ریسک مورد نظر قانون می باید امری اتفاقی باشد و از طرف دیگر، مطابق قواعد عمومی حقوق تعهدات امری واقعی و مشروع به شمار آید. لذا مفهوم ریسک در حقوق بیمه را می توان به ریسک ناشی یا توسعه علم نیز سرایت داد (صادقی مقدم، ۱۳۹۲، ص ۱۶۷) و خطر توسعه را به عنوان یک حادثه یا خطری که وقوع آن موجب خسارت و ضرر رسیدن به بیمه گذار می شود تلقی نمود و این نوع خسارات را مشمول بیمه اجباری دانست. مطابق ماده ۱ قانون بیمه ((بیمه عقدی است که به موجب آن یک طرف تعهد می کند در ازاء پرداخت وجه یا جوهی از طرف دیگر در صورت وقوع یا بروز حادثه خسارت وارده بر او را جبران نموده یا وجه معینی را به او بپردازد)). حادثه از نظر لغوی به معنای اتفاق بوده پس می توان خسارات ناشی از خطرات توسعه را نیز حادثه تلقی نمود و این گونه خسارات را بیمه نمود.

در ماده ۴ قانون بیمه نیز آمده است ((موضوع بیمه ممکن است مال باشد اعم از عین یا منفعت یا هر حق مالی یا هر نوع مسئولیت حقوقی مشروط به اینکه بیمه گذار نسبت به بقاء آنچه بیمه می دهد دینفع باشد و همچنین ممکن است بیمه برای حادثه یا خطری باشد که از وقوع آن بیمه گذار متضرر می گردد)). با توجه به این ماده موضوع عقد بیمه منحصر در موارد خاص و معینی نشده است یعنی مصادیق ریسک ذکر نشده است بنابراین می توان با توجه به این ماده خسارات ناشی از خطر توسعه را به عنوان یک حادثه یا خطری که وقوع آن موجب خسارت و ضرر رسیدن به بیمه گذار می شود تلقی نمود و این نوع خسارات مشمول عقد بیمه دانست.

در ماده ۱۴ قانون بیمه صرفاً تقصیر عمدی استثنا شده و مشمول بیمه قرار نمی گیرند لیکن خسارات ناشی از خطر توسعه علم عمدی نیستند و بنابراین بیمه نمودن آنها بلامانع بوده و آزادی قراردادی نباید محدود شود و اگر تقاضایی برای پوشش این نوع خسارت شود این تقاضا باید برای ارائه چنین پوششی امکان پذیر باشد و اگر شرکتهای بیمه اینگونه قراردادها را برای خود مضر می دانند می توانند راهکارهای لازم خود را تدارک ببینند.

۴- مزایای بیمه خسارات ناشی از خطر توسعه

۴-۱- جبران کامل خسارات

حقوق مسئولیت مدنی گرایش به سوی جبران خسارت دارد و این امر هدف نخستین آن را تشکیل می دهد بنابراین اصل لزوم جبران کامل خسارت از قواعد بنیادی آن به حساب می آید ویژگی مسئولیت عبارت از این است که تا جایی که دقیقاً امکان پذیر است تعامل از بین رفته بوسیله زیان را مجدداً برقرار سازد و زیان دیده را در وضعی قرار دهد که اگر تحمل زیانبار تحقق نمی یافت در آن وضعیت قرار می گرفت همین امر سبب شده است که قضات و دادگاهها چنین نظر داشته است باشند که خسارت باید به گونه ای ارزیابی شود که همه زیانهای ناشی از عمل زیانبار را پاسخگو باشد.

در اینکه عامل زیان مکلف به جبران خسارت ناشی از عمل و فعالیتها ناروای خود می باشد تردیدی وجود ندارد اما علل و عوامل مختلف باعث می شود که امکان عملی این قاعده همیشه فراهم نباشد و دست زیان دیده از دریافت خسارت خالی نماند امروزه زیانها آنچنان افزایش یافته که اعاده وضع زیان دیده را برای مرتکب زیان غیر ممکن می نمایند و ناتوانی اشخاص عملاً سبب تحمیل زیان عهده قربانی آن می گردد در مواردی میزان خسارت به حدی بالاست که دخالت منابع جمعی و دولت نیز کفایت پرداخت آن

را نمی نماید برای حل این مشکل می توان به موفقیت نسبی و حتی در برخی موارد موفقیت مطلق نهاد بیمه امیدوار بود. لذا بیمه مسئولیت محصول پوشش بیمه است که تامین گر بخشی از هدف مهم مسئولیت مدنی یعنی جبران خسارت می باشد.

بیمه گران حق بیمه را با در نظر گرفتن نوع، کیفیت و ویژگی محصول، شدت و ماهیت خطر، تولید، سوابق، نوع و میزان دعاوی و میزان تعهد مسئولیت تولید کنندگان در برابر اشخاص ثالث تعیین می کنند (نصیری، ۱۳۷۹، ص. ۷۸). در بیمه خطر توسعه نیز بیمه-گران عواملی مانند احتمال و شدت خطر احتمالی، حجم محصولات، گستره شرکت، سطح ایمنی شرکت، امکانات مالی و پژوهشی شرکت و حتی پیشینه ورود محصول به بازار را لحاظ می کنند به باور موافقان دفاع خطر توسعه ثبات نسبی نرخ بیمه از مزایای این دفاع می باشد بیمه گذار و بیمه گر نوع خطر را می دانند و بر مبنای احتمال وقوع این خطر یا تجربه شخصی خود درباره این احتمال حق بیمه را تعیین می نمایند در حالی که در خطر توسعه خود وجود خطر ناشناخته است و تعیین احتمال وقوع آن ناممکن است و از این رو بیمه گر یا خطرهای توسعه را پوشش نمی دهد یا حق بیمه بالایی را درخواست می کند که عرضه کالا را مقرون به صرفه اقتصادی نمی کند سازندگان فرآورده های قدیمی از تجربه های پیشین بهره برده و با هشدار دهی به راحتی از دامنه خطر می کاهند لذا نرخ بیمه نیز پایین است و تعیین آن دشوار نیست ولی در فرآورده های نوین بیمه فرآورده با دشواری بیش تری همراه است. پیشینه اجمالی زیان وجود ندارد و اثر های آتی و دراز مدت نیز ناشناخته اند فن آوری های این فرآورده ها پیوسته در حال تغییر هستند و ارزیابی خطرهای این فرآورده ها را دشوارتر می سازد. از این رو در صورت نپذیرفتن دفاع خطر توسعه، حق بیمه ها به شدت افزایش می باشد.

هر چند بیمه اجباری تضمینی برای اطمینان از جبران خسارات احتمالی می باشد لیکن یکی از انتقادهای عمده وارده بر بیمه اجباری این است که موجبات سهل انگاری افراد مسئول را به وجود آورده و اطمینان از جبران خسارت توسط نهاد بیمه از دقت آنان برای جلوگیری از بروز خسارت می کاهد و همچنین استفاده از این روش مستلزم اثبات مسئولیت بیمه گذار بوده امری که در پاره ای از موارد مشکل و حتی غیر ممکن است. درحالیکه هدف از ایجاد نظام خاص جبران خسارت حل مشکلات ناشی از دعاوی مسئولیت مدنی و احقاق حقوق زیان دیده می باشد که بیمه اجباری در نیل به هدف فوق توفیق چندانی نیافته است لیکن در پاسخ به منتقدین باید گفت، بیمه، جبران کننده ضرر و زیان عمدی نبوده و چنانچه عمد تولید کننده در تولید و توزیع کالای معیوب اثبات گردد نمی توان توسط بیمه جبران خسارت نمود مضافاً اینکه می توان با وضع قوانین و مقررات و تعیین مجازاتهای قانونی، احتمال سوء استفاده و سهل انگاری بیمه گذار در موارد قصور فاحش و عمدی را کاهش داد (عبداللهی ویشکائی، ۱۳۹۱، ص. ۲۱۲).

۲-۴- توزیع عادلانه عدالت

از دید عدالت توزیعی همه زیانهای فارغ از منشاء آن باید بین اعضای جامعه توزیع شود زیرا هدف، تنها افزایش رفاه زیاندیدگان و جامعه به طور کلی است. برخی از دیدگاه عدالت توزیعی بر این باورند که مسئولیت مدنی از راههای گوناگونی مانند بیمه مسئولیت، تحمیل مسئولیت تضامنی بر گروههایی خاص، افزایش مسئولیت نیابتی و محض، اختصاص زیان به ثروتمندان می توان ملاحظات مربوط به عدالت توزیعی را برآورده کند. اما بیش تر نظریه پردازان عدالت توزیعی بر این باورند که با توجه به ساختار خاص مسئولیت مدنی به ویژه ماهیت دو جانبه آن و لزوم وجود رابطه سببیت، مسئولیت مدنی برای خسارت بدنی و حوادث ملغی شود و با طرح های خاص جبران خسارت که هر نوع زبانی را بدون توجه به منشاء آن قابل جبران بداند جایگزین گردد. (بادینی، ۱۳۸۴، صص. ۴۹۹-۵۰۰).

هدف اصلی عدالت توزیعی آن است که همه منافع و زیان ها، عادلانه در جامعه توزیع شود. از دید عدالت توزیعی، مسئولیت مدنی ساز و کارهای برای توزیع عادلانه است و با سازو کارهای مانند بیمه اجباری می توان هزینه خسارت را در جامعه توزیع نمود. این

ساز و کارها همگی مبتنی بر عدالت توزیعی هستند پس با این راهبرد هزینه بی احتیاطی یک شخص به جای اینکه به زیاننده و خانواده او تحمیل شود میان افراد متعدد توزیع می شود.

۳-۴- لزوم اجتماعی شدن

این نوع بیمه به لحاظ اجتماعی نیز مطلوب است چرا که بیمه مسئولیت رفاه آسیب زیانندگان بالقوه را بالا خواهد برد به همین دلیل آنها تصمیم به خرید آن می گیرند و در دسترس بودن چنین بیمه ای برای رفاه قربانیان تاثیر نمی گذارد چرا که آنها به هر طریق به طور کامل جبران خسارت می شوند حتی اگر تهیه بیمه مسئولیت باعث شود که آسیب زندگان کمتر مراقبت کنند در نتیجه تعهدات حوادث تعداد حوادث افزایش یابد تاثیری بر قربانیان نخواهد گذاشت چرا که آنها به طور کامل جبران خسارت خواهند شد (خدابخشی، ۱۳۹۳، ص ۱۷۹).

نتیجه گیری و پیشنهادات

حتی اگر هدف مسئولیت مدنی را منحصر به جبران خسارت زیان‌دیده بدانیم حکم به مسئولیت سازنده برای خطر توسعه، همیشه بهترین راهکار نیست بلکه بیمه اجباری مسئولیت و مانند آن می‌تواند تامین‌گر این هدف باشد. با این راهکار نه تنها انگیزه نوآوری کاهش نمی‌یابد بلکه این انگیزه افزایش خواهند یافت. بیمه مسئولیت مدنی فرع بر تعیین شخص مسئول جبران خسارت است نه جایگزین آن برای بیمه کردن مسئولیت فرقی در منبع ایجاد کننده آن نیست چراکه افعال زیانبار شکل و کیفیت یکنواختی ندارند و وقتی سبب خسارت دیگری می‌شوند تعهد به جبران خسارت را بر عهده عامل قرار می‌دهند بنابراین اصولاً قلمرو بیمه مسئولیت باید عام بوده و هر گونه محدودتی در آن باید مقرون به دلیل باشد لذا در مورد خسارات ناشی از خطر توسعه نیز دلیلی بر منع وجود ندارد. چون بیمه یک نوع عقد بوده و دارای آثار و مبانی شرعی و قانونی می‌باشد لذا بر اساس عمومات و اطلاعات ادله که مطابق دیدگاه فقهاست بیمه نمودن خسارات ناشی از خطرات توسعه که یک عقد بوده می‌تواند مشمول عقد بیمه قرار گیرد مضافاً با توجه و دقت نسبت به مواد قانون بیمه می‌توان مشروعیت عقد بیمه خسارات ناشی از خطرتوسعه را به اثبات رساند همچنان که بیشتر کشورهای متمدن نیز که اشاره شد در این مسیر پیشگام بوده و با اندکی تفاوت در شکل و عملکرد بیمه خسارات مورد بحث را در قوانین خود گنجانده‌اند.

لذا پیشنهاد می‌گردد در جهت حمایت از زیان‌دیدگان خطرهای توسعه و حمایت از تولیدکنندگان و همچنین در جهت تقویت صنعت بیمه کشور با استفاده از ظرفیتهای قانونی منجمله ماده ۴ قانون بیمه و سایر مواد قانونی اشاره شده در متن مقاله شرکتهای بیمه ای به تحت پوشش قراردادن ریسکهای توسعه همت گذارند.

فهرست منابع

قران کریم

الف) منابع فارسی

بادینی، حسن. (۱۳۸۴). فلسفه مسئولیت مدنی. تهران: شرکت سهامی انتشار.

خدابخشی، عبدالله. (۱۳۹۳). بیمه و حقوق مسئولیت مدنی. تهران: معاونت حقوقی و توسعه قضایی اداره کل تدوین لوایح.

سلیمانپور، محمد جواد. (۱۳۸۲). قراردادهای مالی جدید در اسلام، فصلنامه اقتصاد اسلامی، دوره ۳: شماره ۱۱ ص ۹۳.

سعدی، حسین علی، میرزاخانی، رضا. (۱۳۹۲). صحت عقد بیمه عمر در عرض عقود مستقل فقهی. پژوهشنامه بیمه، سال بیست و هشت، شماره ۳، ص ۷۷.

شعرانی، ابوالحسن. (۱۳۷۳). المدخل الی عذب المنهل فی اصول فقه، قم: موسسه الهادی.

صادقی مقدم، محمد حسن، شکوهی زاده، رضا. (۱۳۹۲). حقوق بیمه. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

صادقی، محسن. (۱۳۸۶). مسئولیت ناشی از کالای معیوب. فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۴۴. ص ۱۸۴.

صفایی، حسین، رحیمی، حبیب اله. (۱۳۹۹). مسئولیت مدنی تطبیقی. تهران: انتشارات شهر دانش.

عبداللهی ویشکائی، سمیه. (۱۳۹۱). مسئولیت مدنی ناشی از فعالیتهای دارویی. تهران: انتشارات مجد.

فخارطوسی، جواد. (۱۳۸۹). در محضر شیخ انصاری (شرح بیع). قم: انتشارات دارالحکمه.

قاسم زاده، روح اله. (۱۳۹۴). تحلیل حقوقی خطر توسعه در حقوق اروپا، آمریکا و ایران. تهران: انتشارات شرکت سهامی.

کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۰). مسئولیت مدنی ناشی از عیب تولید. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۵). مسئولیت مدنی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

کاتوزیان، ناصر، محسن، ایزانلو. (۱۳۹۷). مسئولیت مدنی. انتشارات تهران: گنج دانش.

کاظمی، محسن؛ خویینی، غفور؛ روشن، محمد؛ روزبهانی، شجاع. (۱۳۹۲). نقص علم در مسئولیت ناشی از تولید کالا. فصلنامه حقوق پزشکی، سال هفتم، شماره ۲۵. ص ۶۸.

مشهدی، علی. (۱۳۹۲). حق بر محیط زیست سالم. تهران: انتشارات میزان.

ملائکه پور، محمد حسن. (۱۳۹۴). بیمه مسئولیت مدنی در حقوق ایران و انگلیس. تهران: انتشارات مجد.

موسوی بجنوردی، سید محمد. (۱۳۸۱). مسئولیت کیفری و مدنی پزشک، پژوهشنامه متین، شماره ۱۴. ص ۱۵.

موسوی خمینی، سید روح الله. (۱۳۹۲).، تحریر الوسیله، تهران: انتشارات موسسه نشر آثار امام.

نصیری، میترا. (۱۳۷۹). تعیین عامل موثر بر رشد بازار بیمه مسئولیت محصول، فصلنامه صنعت بیمه، دوره ۱۵، شماره ۴ ص ۷۸.

ب) منابع لاتین

-Faure, M., Wibisana, A., (2008), Liability incase of Damage Resulting from GMOS: an Economic loss Caused by Generally Modified Organisms, Bernhard A. Koch, springer verlager, Volume 24, p.p.467-468

-Lodrup, p. (1991). product liability, in norway journal of consumer policy, vol14, p13.

-ROSSELLI f., (2014), Analysis of the Economic Impact of the Development Risk Clause as provided by Directive 85/374/EEC on Liability for Defective Product, Study for the European Commission Contract No. ETD/2002/B5, p.p.69,70,71.

Abstract

The emergence of new and emerging risks and the resulting damages caused by these risks have made the insurance industry face various challenges. One of these existing risks that is unknown and covers a wide range of issues is the risk of the development of science and technology as possible. In the field of production and supply of goods, there are risks that the current human knowledge is unable to recognize, but with the progress of science, the defects and dangers of the said goods can be discovered, these risks cause huge and sometimes irreparable financial and physical losses due to Failure to predict such risks in Iran's legal system has practically kept the method of compensating the mentioned damages silent and is part of the challenging issues in the field of civil liability, which is appropriate for the legislature to include the damages caused by development risks under insurance coverage. Therefore, the current research aims to support production and knowledge-based companies and restore the economic system and by using the experiences of other existing legal systems in the field of covering damages caused by the described risks in an analytical and descriptive manner using library tools and relying on applications. And jurisprudential generality and the use of legal capacities intend to emphasize the insurability of damages caused by the risk of science and technology development.

Keywords: risk, damage, product, civil liability